

Петухова О.В.,
аспірант кафедри філософії і методології
державного управління НАДУ

Чинники національної спільноти в демократичному українському суспільстві: аналіз та систематизація

У статті зроблено спробу провести аналіз процесу згуртування українського суспільства в контексті історичних форм суспільного об'єднання (родоплемінних, етноплеменних, національних). Досліджуються особливості визрівання відповідних консолідуючих проявів (язичництво, релігія, націоналізм) та консолідуючі складові в національній демократичній державі.

Ключові слова: об'єднання, консолідація, згуртованість суспільства, традиція.

Петухова О.В. Факторы национальной общности в демократическом украинском обществе: анализ и систематизация

В статье сделана попытка осуществить анализ процесса сплочения украинского общества в контексте исторических форм общественного объединения (родоплеменные, этноплеменные, национальные). Исследуются особенности вызревания соответствующих консолидирующих проявлений (язычество, религия, национализм) и консолидирующих составляющих в национальном демократическом государстве.

Ключевые слова: объединение, консолидация, сплоченность общества, традиция.

Petukhova O.V. Factors of the Ukrainian national community in a democratic society: systematization and analysis

This article attempts to analyze the process of rallying the Ukrainian society in the context of historical forms of social associations (tribal, Ethnic traditional, national). Peculiarities of maturing of related consolidating (paganism, religion, nationalism) and unifying elements in the national democratic state are studied.

Key words: union, consolidation, social cohesion, tradition.

Постановка проблеми. У наш час постає проблема взаємозв'язку нації, держави, культури. Необхідність осмислення сучасного стану суспільного об'єднання з його консолідуючою похідною спонукає до розгляду аспектів цієї проблематики. Як влучно зауважує Л.Ярошенко, підвищений інтерес до минулого завжди спостерігається на крутих зламах історії, що цілком закономірно [1, с. 11]. Для цього необхідно усвідомити історичний досвід формування нації, її менталітету та традицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітний аналіз консолідації суспільства як першочергового завдання українського національного будівництва провів у своїй монографії сучасний український науковець М.Степико [2, с. 100]. М.Обушний вивчав етноплеменну ідентичність як проблему і як умову консолідації української нації [3], у Г.Коваля знаходимо з'ясування сутності патріотизму як політичного феномену [4]. Т.Безверха досліджувала форми суспільного життя та етноплеменні відносини в контексті формування української національної ідеї як системоутворювального чинника, що консолідує націю в державотворчому процесі [5]. Ю.Шайгородський працював над концепцією формування національної свідомості українського етносу на основі міфологічного мислення [6]. І.Смагін розглядає докладно консолідацію з позиції інтегративної ідеології [7], Г.Луцишин – чинники консолідації української нації [8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не достатньо дослідженою проблемою процесу консолідації українського соціуму залишається

з'ясування основних чинників національної спільності з точки зору національних традицій згуртованості та історичних форм об'єднання.

Отже, метою цієї статті є аналіз та систематизація чинників національної спільності й складових консолідації соціуму в сучасних умовах розвитку демократичного українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Під час свого історичного розвитку народи світу, у тому числі й українці, пройшли кілька етапів суспільного об'єднання: сім'я, рід, плем'я, етнос, народність, нація. Власні історичні та культурні надбання, суспільні норми з певною системою цінностей забезпечували згоду в процесах суспільного об'єднання та надають соціуму особистої ідентифікації сьогодні. Головним результатом об'єднувальних процесів стало поступове усвідомлення русинами-українцями своєї належності до конкретного етносу та виникнення етнічної свідомості, в основу якої покладено потребу людей належати до певної групи (спільноти), щоб вижити.

У своїй праці “Початки громадянства (генетична соціологія)” М.Грушевський звертається до формулювання законів соціального розвитку, феномену влади та держави. Він переконаний, що племінний устрій людства має всі ознаки держави, де плем'я і рід виконують функції державного блага для її членів, але іншими засобами.

У стародавні часи традиції поступово набували свого змістового морально-етичного наповнення в суспільному об'єднанні, виступали взаємозв'язком моралі й права. Традиції виникли в процесі спільного життя, виражали волю роду або племені, тобто існували в неписаній формі як нормативно-соціальний регулятор.

Перехід від племінної організації суспільства є результатом багатовікового процесу розвитку. Осілі племена закріплювали за собою територію зі сталим населенням і набули ознак організації державного типу.

Початок державотворення в Україні-Русі зумовлений солідаризацією навколо ідей, які висунула держава (князь) для обґрунтування необхідності свого існування. Оригінальні пам'ятки та літописи часів Київської Русі пронизані ідеєю єдності народних мас, єдності всієї Русі, де виразником провідної ідеї був князь. Значні території та відсутність централізованих органів управління позначається на тому, що “у той час держава була не міцною, зв'язки між її частинами слабкими, а влада княжого центру на місцях була маловідчутною, часто номінальною” [9, с. 47]. Великий князь Володимир у 988 р. прийняв від греків християнську віру, змінивши світоглядні засади та зробивши язичництво поза законом. Сприйняття світу через міфічні уявлення переорієнтовувалися на релігійні (християнські) основи світобудови, які об'єднували суспільство навколо віри в єдиного Бога.

На межі XI–XII ст. княжі усобиці, відсутність законодавчої системи спадкування престолу, великі розміри держави сприяли виникненню труднощів в управлінні. Давньоруська держава розпадається на 12–15 феодалських князівств. У часи колоніального існування, в умовах, коли українські землі ввійшли до складу кількох держав, в Україні розпочалася боротьба за незалежність та розбудову державності.

Яскравим прикладом об'єднувальних вітчизняних демократичних традицій стає Запорозька Січ, своєрідне військово-товариство. Державотворча функція козацької республіки належала представникам народу, а запорізьке військо являло собою рівноправну общину з продовженням попередньої традиції обрання гетьмана з-поміж себе. Передумовою створення державності в козацтві був селянський демократизм, він “поступово набрав рис військово-козацького демократизму, що ґрунтувався на демократичних традиціях державності предків; звичаєвому праві; елементах

народоправства у вигляді віча; соборності, колективізму, громадській солідарності, суспільній власності на землю; свободолюбстві, потягу до рівності людей, братстві, справедливості в досить розвиненому общинно-громадському житті; принципах виборності владних органів; децентралізації політичної влади, що проявлялася в розгалуженій системі місцевого самоврядування, автономізації окремих громад і регіонів, їх федералізації і навіть конфедералізації; поєднанні монархічних і аристократичних форм правління” [10, с. 3].

За часів Богдана Хмельницького православна церква мала політичний захист з боку уряду козацької держави. Поєднання національно-визвольної та релігійної боротьби визначалось в ідеологічній позиції козацької держави. Зі свого боку, духовна складова сконсолідувала суспільство та державу, закладала почуття суспільної відповідальності, культурної спорідненості та морально-етичної єдності.

Можна констатувати, що у стані етносу український народ перебував понад тисячу років і створив свій духовно-культурний стрижень, який розвивався на християнських цінностях та власних традиціях. Розуміння етносу, за Ю.Бромлеем, може бути визначене як стійка сукупність людей, що також усвідомлюють свою єдність і відмінність від інших подібних утворень (самосвідомість), зафіксована в самоназві (ентонімі), володіє відносно стабільними особливостями культури, мови і психіки.

Зарубіжна наукова думка визначає типологізацію етносу за такими аспектами: єдність походження, мови, цивілізації, історичного минулого, способу життя і поведінки (М.Вебер, О.Градовський, Ж.Денікер, С.Токарев, Т.Шибутані, А.Шелепов); сукупність людей, позначених єдиним характером на ґрунті спільності долі (Е.Ренан, О.Бауер, К.Каутський, Л.Гумільов); спільні норми, закони, культура (П.Топінар, П.Кушнер); група із загальними культурними традиціями та звичаями і з відчуттям тотожності (С.Широкогоров, Г.Теодорсон); етнічна (національна) самосвідомість (Ю.Бромлей, М.Чебоксаров, В.Козлов).

Сучасне визначення властивостей життя етносів характеризується як соціуми, що гуртуються навколо певних характерних ідей (Л.Герасимчук) [11, с. 36], а етнічна консолідація як процес згуртованості навколо однієї або кількох видатних людей як носіїв найнагальніших потреб та інтересів етнічного загалу (О.Нельга) [12, с. 120].

Нині, як вважають сучасні дослідники, поняття “український етнос”, “українська народність” є практично синонімами. Межа між етносом і нацією – це межа між тим, що не залежить від людини, і тим, що потребує від нього певного особистого зусилля і свідомого вибору. Поява нації (сукупності підданих, громадян держави) пов’язана з утворенням національної держави, а також з формуванням капіталістичних відносин і появою буржуазії. Таким чином, національність людини визначається зовсім не етнічною, а винятково державно-правовою належністю.

Виникнення етнічної спільності було безпосередньо пов’язане з виникненням самосвідомості, що на кожній стадії цивілізаційного становлення людської спільності набуває нових якісних властивостей. З формуванням національної держави етнічна самосвідомість українців переростає в національну. Вивчаючи проблему національної свідомості, С.Бойко наголошує, що вона виникає в епоху, коли “панівні класи зверталися до широких верств населення, запроваджуючи ідеї “історичної місії”, “національного визволення”, “національних інтересів”, збуджуючи почуття патріотизму населення з метою соціальної мобілізації” [13].

В епоху капіталістичної економіки ідеологія націоналізму виявилася здатною забезпечити мобілізацію суспільства заради загальних політичних цілей. Об’єднання

різних верств населення, незважаючи на різні класові інтереси, спиралося на національні почуття. Але суспільство неспроможне самоорганізуватися без сформованих спільних ідей розвитку. Питання про державність України реально постало на початку ХХ ст. Проте через відсутність об'єднавчої ідеології в 1917–1919 рр. Україна так і не змогла скористатися ситуацією розпаду Російської імперії.

Вивчаючи еволюцію етносоціальних подій історичного процесу консолідації важко не погодитися з висновками М.Грушевського. На його думку, сучасна держава, на відміну від родоплемінної, застосовує примус, який замінив попередню солідарність суспільства. Дослідник доходить такого висновку: поневолення – це результат занепаду солідарності й колективності, а переселення народів та їх завойовування прискорює руйнівні процеси соціальної відмінності. Стає зрозумілим, що саме з початкового етапу розвитку українського народу та його державності перші прояви зменшення соціальної організації людства слугувала певними прикметами загострення розрізненості суспільства та тривалого поневолення в майбутньому. Ці чинники справляли переважний вплив на становище всієї спільноти.

Динаміка розвитку нації слугує структурній передумові виникнення націоналізму. Говорячи про традиційний (консервативний) націоналізм, можна побачити, що він ґрунтується на повазі до історичних національних традицій.

Одна з перших спроб типології націй була здійснена П.Гегелем ще у “Філософії історії”. У своїй концепції німецький філософ розглядав націю у зв'язку з націоналізмом, а патріотизм – з відданістю державі, що може бути відокремленим від політичної активності.

Український націоналізм виник на межі ХІХ–ХХ ст. та пройшов еволюцію від ідейного рівня в українській політичній думці до національного руху. Слід проте зазначити, що згідно з розумінням К.Ушинського почуття національного є вродженим і вічним. На думку М.Драгоманова, єдність нації в політичному сенсі свідчить про її зрілість та вміння поступитися власними інтересами. Індивідуальне волевиявлення відбувається через спільноту (товариства або громади) завдяки обмеженню “всілякого свавілля” з боку держави. Таке поєднання дій спрямоване на врівноваження життя індивідуума і спільноти в країні.

Дотримуючися подібної концепції, В.Старосольський у своїй праці “Теорія нації” визначав націю як політичну активну спільноту. Для нього ідеальна національна держава позбавлена “внутрішніх суперечностей”, має спільні інтереси, де панує союз між нацією і державою. В.Липинський у своїй праці “Листи до братів-хліборобів” виводить єдиний ланцюжок спільних принципів суспільного устрою в державі та пов'язує такі поняття, як “хлібороб”, “земля”, “нація”, “націоналізм”, “патріотизм”, установлюючи між ними взаємозалежні відносини.

Для Д.Донцова саме нація постає державотворчим чинником. У своїй книзі “Націоналізм” засновник теорії інтегрального націоналізму шукає дієві шляхи формування ідеальної сильної нації. Він розуміє, що добром для неї слугує все, що її згуртовує і робить міцною. У свою чергу, сучасний український дослідник М.Обушний додає: нація, як спільність людей, має своїм підґрунтям національні інтереси та ідеологію територіального патріотизму (націоналізму) [3, с. 284]. Так, почуття відданості своєму народові та країні оцінюють стан суспільної свідомості й соціального самопочуття в державі, тобто, інакше кажучи, націоналізм спирається на національне почуття, подібне до патріотизму.

Як політичний рух, націоналізм прагне до захисту інтересів національної спільноти у відносинах з державною владою; є активною функцією народної

самосвідомості, але з можливістю здобувати егоїстичний нахил. На відміну від націоналізму, патріотизм виконує роль блокування егоїстичних тенденцій у національній самосвідомості.

Варто зазначити, як підсумував І.Загребельний, за великим рахунком “світоглядним підґрунтям ідеології українського націоналізму є християнська віра. Саме із християнства випливає цінність нації як створеного Божою волею суб’єкта Історії, як спільноти “ближніх”, котрих потрібно любити “як самого себе”. Християнство є джерелом націоналістичної етики з її культом жертвності та героїзму” [14].

Отже, національне питання не завжди питання походження, а навпаки, це вміння прийняти культурний стереотип як свій рідний, спроможність злитися з народом та вболівати разом за благо країни. Протягом усього історичного періоду, український народ плекав надію на створення своєї держави, саме набуття незалежності та державотворення було національною ідеєю. Під цим кутом зору мова, релігія, звичаї та традиції виступають найсуттєвішими національними ознаками. Усе це разом створює сприятливий ґрунт, щоб національне поставало зрозумілим і рідним для громадян держави. Наголос на ціннісних аспектах людського об’єднання підтримувало емоційне-почуттєве відчуття громадянина як частини одного цілого та ідентифікацією себе із суспільним об’єднанням, умінням приносити суспільну користь. “Довіра до інших взагалі вважається показником, за яким можна вимірювати солідарність у суспільстві” [15].

Створення позитивного образу країни та відродження національно-духовних почуттів як життєвої домінанти, на які може орієнтуватися суспільство, забезпечення умов, щоб люди не залишали назавжди свою країну – усе це разом підготує сприятливий ґрунт для сучасних державотворчих процесів.

З точки зору В.Малиновського, “незважаючи на існування в суспільстві різних форм і видів влади, саме державна влада спроможна надати суспільству цілісності, сконсолідувати його в умовах плюралізму та діяльності різних громадських об’єднань, що виражають інтереси різноманітних соціальних груп” [16, с. 16–17].

Під час формування українського народу йому були властиві процеси стереотипізації та міфологізації, які фіксували в собі стан речей відповідної історичної епохи. У контексті сьогоденної інформаційно-психологічної ситуації виявляється активна інформаційна боротьба за свідомість людини та її моральну культуру. Для управління людьми і впливу на їхню свідомість як засобу соціальних технологій сучасна політика використовує міфічні форми мислення. Натомість надто тісне переплетіння чинників державної ідеології, пропаганди, художньої літератури в потенційному створенні образу української нації містять загрозу сконструювати її ідеалізований образ.

Сучасний дослідник Ю.Шайгородський, вивчаючи міфотворчість як засіб впливу на політичну свідомість, доходить висновку, що “у масовій свідомості європейський вибір набуває міфічного образу раю та безпроблемного життя” [17, с. 31]. Яскравим прикладом непослідовності політики слугує ставлення до діяльності С.Бандери. За радянських часів ця особистість виступала міфізацією образу ворога України, а за роки незалежності України почала ототожнюватися з героєм.

Отже, з позиції дослідника Г.Калинки, міф слугує політичним інструментом і дає змогу “докорінно зламати ситуацію, що склалася на політичній арені; різко змінити громадську думку; перерозподілити владні ресурси, не зустрічаючи суттєвих

перешкод з боку деморалізованого супротивника; отримати вихід до нових вагомих важелів влади” [18, с. 143].

Безумовно, міф закріплюється і підтримується ритуалом та поліпшує регуляцію внутрішньоетнічних зв'язків. Ритуал позитивно впливає на членів етносів у засвоєнні групових норм і цінностей. Ритуал дає їм усвідомлення згуртованості й солідарності, а, отже, і захищеності; допомагає зняти напруження повсякденного життя та в кризові моменти, дає можливість відчутти підтримку спільності. Сучасні держави використовують цю символічну міць ритуалу для власних потреб і поширюють його на сферу державних церемоніалів – етикет або протокол.

Окремим блоком у процесі консолідації стоїть стереотип, що одночасно виступає як норма і об'єднувальна складова цілісності суспільства. Натомість, як приклад, А.Пономарьов виходячи з української історії виділяє такі стереотипи, що стали символами для українців. Зокрема, символом національної культури був і є Тарас Шевченко, символом історичної долі – Богдан Хмельницький, символом державності – Українська Народна Республіка [19].

Бувають окремі випадки, коли етнос з метою самокритики й самовдосконалення сам створює негативні стереотипи про себе. Але О.Рудакевич доходить висновку, що в умовах гострої національної кризи негативні стереотипи можуть надломити мужність і терпеливість народу, а тому є вельми небезпечним засобом терапії [20, с. 4].

Сьогодні конче необхідно звернути увагу на такі штампи, як “комплекс меншовартості”, “де два українця, там три гетьмани”, “хуторянська психологія”, або “рабська психологія” та збагнути хибність певного українського світогляду. Краще якнайшвидше зрозуміти необхідність створення умов для неспотвореної самоідентифікації та вироблення стратегії піднесення гідності власного народу. Трансформація цієї системи може відбуватися шляхом послаблення вже існуючих стереотипів, наприклад “бідний, бо дурний”, зі зміною духовно-ціннісної шкали на “хоч і бідні, але гідні”.

Нові складні історичні реалії покликали до життя спроби чіткіше визначити чинники, що справляють вплив на внутрішню солідарність у суспільстві.

Британський дослідник Е.Сміт у своїй праці “Нації та націоналізм у глобальну епоху” відстоює думку “розбудови нації”, яка складається з таких елементів: спільна пам'ять, міфи та символи спільноти; розвиток і передавання історичних традицій та ритуалів спільноти; культивування й передавання елементів спільної культури (мова, звичаї, релігія) народу; насадження самобутніх знань та встановлення загальних для всіх членів позначеної спільності прав та обов'язків [21, с. 21–22].

Консолідоване суспільство становить достойне співіснування людей зі спорідненими життєвими смислами. Орієнтація на майбутнє в Українській державі пов'язана із закріпленням єдиного національного менталітету, коли національні інтереси становлять основу національної, суверенної, демократичної держави. За таких умов національна ідея може слугувати міцним підґрунтям в Українській державі та джерелом консолідації поліетнічного суспільства. “Ситуація погіршується через відсутність реального та дієвого верховенства права в країні, системну безвідповідальність політичної еліти, що призводить до поступового унормування цієї безвідповідальності на рівні повсякденних практик, а також до ще більшого дистанціювання громадян від політики, поширення в суспільстві настроїв апатії, песимізму та цинізму” [22, с. 61].

Багато вітчизняних авторів розглядали особливості національної єдності та ідентичності, всебічно вивчали сутність процесу консолідації суспільства.

Узагальнюючи досвід зарубіжних та вітчизняних фахівців з досліджуваної проблеми, нами виокремлено чинники національної спільноти через історичні форми суспільного об'єднання. Наше бачення характерних структурних особливостей цього процесу відображає рис. 1.

Рис. 1. Чинники національної спільноти

Слід підкреслити, що неможливо говорити про універсальність виявлених чинників національної спільноти. Жоден з них окремо не дає оцінки спільноті (єдності), не може бути визначальним і повноцінним, що доводить історичний розвиток цього процесу. Вивчення зв'язку форм історичного суспільного об'єднання з консолідованими проявами дає нам можливість з'ясувати походження та важливість площини консолідуючих ідеалів з властивими їй ознаками ідентичності. Саме площина консолідуючих ідеалів сприяє запобіганню явищам розколу, що мають свої історичні корені.

Знаково-символічна система підвищує здатність національної спільноти наблизитися до стану досягнення цілісності в рамках єдиного державного утвору. Стабільне функціонування цієї системи виступає підґрунтям для національної самосвідомості громадян.

Евроінтеграційний вектор української політики передбачає дотримання ліберально-демократичних принципів та сприяє проникненню іноземного світогляду. Серед цих умов важливо забезпечити підтримання процесів внутрішньої консолідації суспільства і державної солідаризації. А.Колодний звертає увагу на те, що обстоювання проєвропейських цінностей та водночас наявність “керованої” демократії створюють умови для проникнення в український соціум чужих парадигм, які призводять до руйнівних процесів усього європейського культурно-цивілізаційного простору, української нації, зникнення понять етнічна культура і національна держава [23, с. 60].

Отже, по-перше, як пише Ф.Хайек, коли народу обіцяють нові свободи, це вже означає той факт, що порушення свободи вже здійснилося і його приховують. Жажливим методом поневолення чужинцями в історії України було позбавлення національних традицій, духовно-моральних цінностей та всіх ознак культурної самостійності. По-друге, егоїзація сучасного суспільства має деструктивні наслідки в соціальних взаємовідносинах.

Стає все очевидніше, вважає В.Князев, що сьогодні сама історія кидає нам виклик: або в цей доленосний момент українська нація знайде в собі духовні сили й консолідується для стратегії прориву і увійде в нову форму розвитку світової цивілізації, або знов попаде в залежність від більш “спритних”, психологічно й культурно мобільних народів [24, с. 16].

Проте філософія глобалізації передбачає, що позбавлення національних традицій закладе підвалини для полегшення встановлення спільної мови, але тут не йдеться про довіру та безпеку. Навпаки, дедалі більше поширення світових технологій контролю та нагляду викликали ще у М.Вебера серйозну стурбованість як обмеження демократії. Утім, як вважають деякі дослідники, безпосередньо глобалізація не призводить до занепаду національних держав, але справляє потужний вплив на них, провокує становлення нової глобальної стратифікації, де одні держави посідатимуть головне місце, а інші – другорядне. “Як свідчить досвід більшості сучасних демократичних держав, національно-патріотичний та ліберально-демократичний політичні курси не є антитезою: вони здатні співіснувати й органічно доповнювати один одного” [25].

Однак відмова від традиційної держави-нації та набуття всезагальної уніфікації образів життя сприятимуть тому, що поняття “етнос”, “народ”, “нація” стають усе більш розмитими, а національні принципи зведуться до мінімуму. У наведеному міркуванні проголошення подібної антинаціональної ідеології не просто виконує в суспільстві ворожу функцію, а ще й випадає із загальнонаціонального контексту державотворення і національного становлення, тобто взагалі глобалізаційні процеси не сприяють націє- та державотворенню. У цілому ж на практиці члени Європейського Союзу не мають визначеного прагнення до втрати своїх національних особливостей та самобутності, не виявляють готовності до єдиної ідентичності.

Таким чином, у цих умовах відбувається радикальний перегляд національної державності, що піддається подвійному пресингу: впливової міжнародної та наднаціональної спільності згори, а також локальних та регіональних структур – знизу “і несе кризу суверенітету” [26, с. 431].

Відповідно, щоб не втратити внутрішні властивості Української національної демократичної держави, процес адаптації держави до феномену глобалізму вимагає конкретизацію пріоритетів її розвитку та розкриття можливостей консолідуючих традицій. Отже, як свідчать науковці, спроби насадити сторонні духовно-культурні

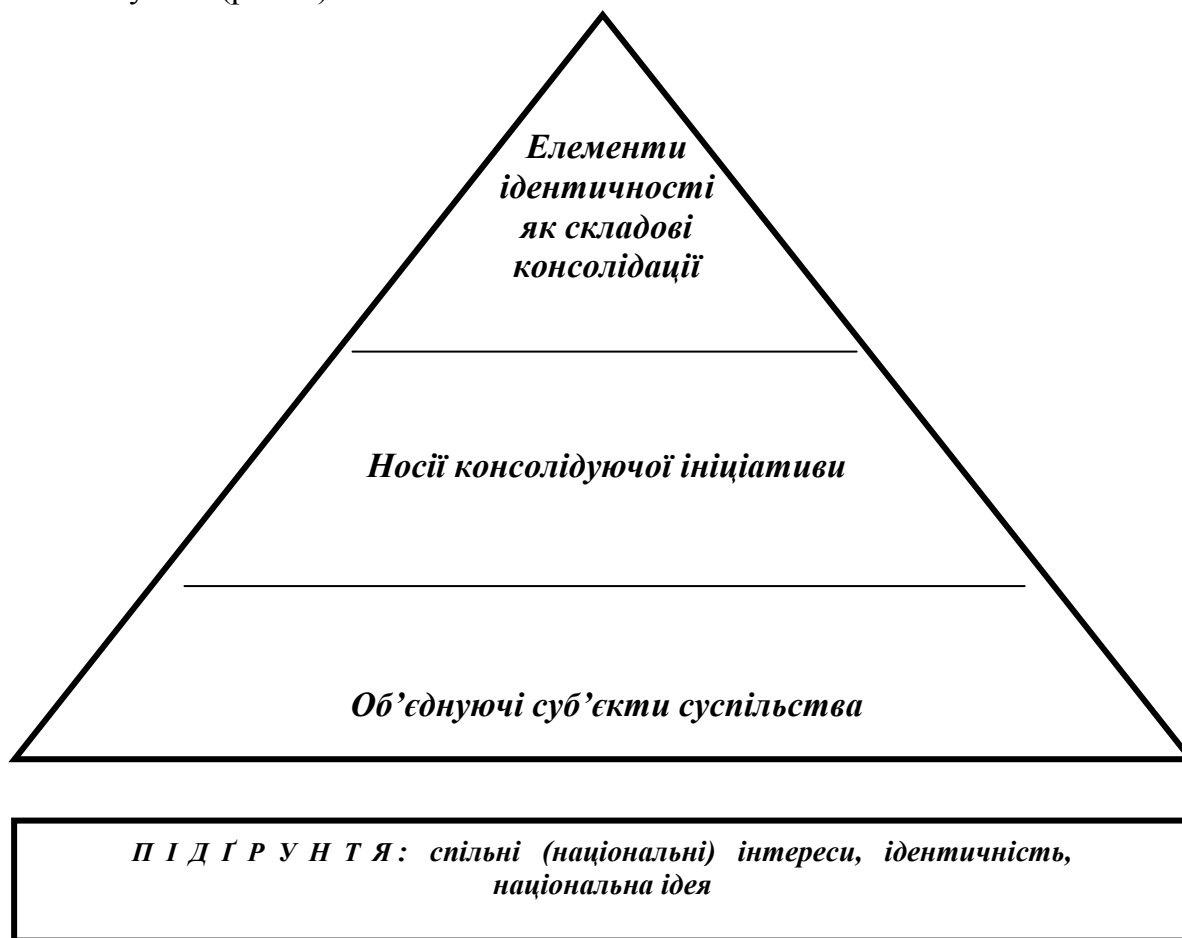

цінності, що не збігаються із звичним укоріненим національним світоглядом та менталітетом, дестабілізують внутрішній світ людини та позбавляють опори в житті.

Прикметно, що національна держава, навпаки, має змогу забезпечити життєздатність народу та сприяти захисту економічних, політичних, соціально-культурних інтересів.

У свою чергу, досягнувши національної консолідації українського суспільства як політичного консенсусу можна впевненіше впроваджувати інтеграційний курс Української держави.

Для сприяння впровадження процесу консолідації необхідно зосередити зусилля на практичній підтримці ідеї єдності та розкрити концептуальні засади консолідації в умовах демократичної держави. Проведений нами аналіз наукових джерел дав змогу виявити сутність складових консолідації суспільства у сучасних умовах та їх систематизувати (рис. 2).

Рис. 2. Складові консолідації в демократичному суспільстві

Сприйняття національного життя в країні враховує суперечливості та складності всіх внутрішніх і зовнішніх процесів, набуває неабиякого значення для врівноваження спільних інтересів між владою і суспільством в демократичній державі. Необхідним стає визначення базової моделі національної ідентичності в Україні: нація-держава чи держава-нація.

До елементів ідентичності як складових консолідації можна віднести: спільну територію; державу; мову; культуру; історію; літературу; мистецтво; національний

менталітет та характер; свідомість; демократичний характер влади, що накладають відбиток на взаємодію кожного члена спільноти із зовнішнім світом.

До носіїв консолідуючої ініціативи можна віднести: ЗМІ; громадянське суспільство; культурну, наукову, релігійну, освітню еліту; бібліотеки; заклади освіти; музеї.

До об'єднуючих суб'єктів суспільства – державу (органи державної влади); народ; церкву; нації; сім'ю; політичні партії; соціальні об'єднання; громадські рухи; бізнес-корпорації.

Усі ці складові консолідації в демократичному суспільстві використовуються в практичній площині на усіх рівнях суспільного життя для підтримки ідей єдності.

Важливою умовою, на якій базується проблема національної консолідації, це виокремлення і сприйняття суспільством спільних національних інтересів, національної ідеї та зберігання ідентичності. Упродовж багатьох століть низький рівень національної єдності значно послаблював розвиток держави та нації.

Варто зазначити, що сьогодні простежуються кризові суспільні явища у формуванні загальноукраїнської ідентичності, що свідчить про повільність процесу консолідації українського суспільства.

Повертаючись до питання української згуртованості, слід урахувати думку Ю.Липи про те, що українці – “це раса солідаристів, у яких суспільний ідеал – група, а не індивідуальність. Найприродніше місце українця – це перебування в групі, а ніколи – поза групою. У групі розвивається він найліпше. Українське суспільство було, є і буде як образ взаємовідносин груп” [27].

Проведення багатоаспектних наукових аналізів учених, дослідження зв'язків у суспільстві, звертали увагу на пошук розуміння основи суспільних згуртованих дій. Науковці доходять висновку, що на заміну втраченим (послабленим) традиційним ціннісним нормам суспільного зв'язку приходять спільні цілі та креативна індивідуальність, а їх об'єднуючим ланцюгом постає суспільний договір.

Відповідно, інтереси, як правило, можна примирити між собою, тоді як цінності не підлягають торгівлі, оскільки стосуються найфундаментальніших умов людського існування: ідентичності й безпеки. На цій підставі робиться висновок, що матеріальний добробут та ідентичність належать до двох різних сфер, а тому примирення інтересів не завжди означає погодження цінностей [21, с. 48].

Оскільки висока внутрішня консолідація нації може зберегти життєдіяльність й за умов відсутності власної держави, то в добу глобалізації під час еволюції національних держав та можливих серйозних їх конфігураційних змін, об'єднане суспільство буде носієм укорінених традиційно-домінуючих систем цінностей та стандартів моралі. Свідомість народної єдності спроможна тривати віками. Головне – не руйнувати це почуття спільності та не заважати природному процесу.

Висновки. Держава, особливо демократична, у своєму функціонуванні спирається на традиції, процеси, правила та норми, уже визначені в суспільстві, та забезпечує його консолідацію на соціальному ґрунті. Ідея єдності бере свій початок з часів об'єднання давньоруських земель навколо князівського престолу в Києві. Її духовне коріння сягає часів князя Володимира та прийняття християнства. Під час пізнього середньовіччя практичним утіленням об'єднання українського народу займалися гетьмани (Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Пилип Орлик).

Основними засобами регулюючого впливу в суспільстві виступають традиції як інтегральне явище, через яке реалізується управління та консолідація соціуму за

допомогою таких засобів, як загальноприйняті норми, звичаї, ритуали, стереотипи, особливі ціннісні уявлення про світ і статус людини у світі.

Проведений нами аналіз наукової літератури виявив характерні структурні особливості процесу консолідації суспільства, що розглянуті в нашій роботі як чинники національної спільності, основними з яких є: історичні суспільні об'єднання, консолідовані прояви, площина консолідуючих ідеалів, знаково-символічна система. Розуміння зв'язку між формами історичного суспільного об'єднання та відповідними консолідованими проявами, що дає нам можливість з'ясувати важливість площини консолідуючих ідеалів з властивими їм ознаками національної ідентичності.

Для сприяння впровадження практичної протекції процесу консолідації була виявлена сутність об'єднувачих складових суспільства в сучасних умовах. Проведений порівняльний аналіз дав змогу систематизувати складові консолідації в демократичному суспільстві у такі блоки: елементи ідентичності як складові консолідації; носії консолідуючої ініціативи; об'єднуючі суб'єкти суспільства. Це, на наш погляд, може бути покладено в основу розробки національної концепції розвитку консолідації, сприятимуть виявленню шляхів удосконалення спільних державних програм, спрямованих на комплексний та раціонально збалансований розвиток об'єднувачих процесів в усіх ланках органів державної влади, усередині держави та зі світовою спільнотою.

Перспективні напрями подальших досліджень. Подальше вивчення традицій консолідації в системі місцевого самоврядування, територіальної громади як історично сформованого сполучення спільної діяльності людей набуває своєї актуальності з точки зору усвідомлення населенням власної самоідентифікації, соціальної взаємодії та спільних інтересів.

Список використаних джерел

1. Ярошенко Л. В. Соціально-філософський вимір формування етнонаціональної свідомості в Україні : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Ярошенко Л. В. – К., 2005. – 20 с.
2. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія / М. Т. Степико. – К. : НІСД, 2011. – 336 с.
3. Обушний М. І. Етнонаціональна ідентичність в контексті формування укр. нації : дис. ... д-ра політ. наук : спец. 23.00.05 / Обушний М. І. – К., 1999. – 400 с.
4. Коваль Г. Сутність патріотизму як політичного феномена / Г. Коваль // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – К. ; Миколаїв, 2008. – Вип. 14. – С. 49–55.
5. Безверха Т. В. Державне управління етнонаціональними відносинами в контексті формування української національної ідеї : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Безверха Т. В. – Дніпропетровськ, 2008. – 214 с.
6. Шайгородський Ю. Міфотворчість як засіб впливу на політичну свідомість / Ю. Шайгородський // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї / голов. ред. : М. І. Михальченко ; Укр. акад. політ. наук, НАН України; Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса . – К. : Укр. центр політ. менеджменту. – 2008. – Вип.14 . – С. 149–156.
7. Смагін І. І. Інтегративна ідеологія та її роль у системі адміністративного реформування : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Смагін І. І. – К., 2002. – 219 с.
8. Луцишин Г. Чинники консолідації української нації / Г. Луцишин // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2011. – Вип. 23. – С. 165–169.
9. Історія державної служби в Україні : у 5 т. / [О. Г. Аркуша, О. В. Бойко, Є. І. Бородін та ін. ; відп. ред. Т. В. Мотренко, В. А. Смолій ; редкол. : С. В. Кульчицький (кер. авт. кол.) та ін.] ; Голов. упр. держ. служби України ; Ін-т історії НАН України. – К. : Ніка-Центр, 2009. – Т. 1. – 544 с.
10. Ткаченко А. Запорізька Січ як феномен державотворення [Електронний ресурс] / А. Ткаченко. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Svfilre/2012_3/03.03.07.pdf

11. Герасимчук Л. Народження етнокультурогенези / Л. Герасимчук // Нова освіта України. – 1992. – № 3. – С. 15.
12. Нельга О. В. Теорія етносу : навч. посіб. / О. В. Нельга. – К. : Тандем, 1997. – 550 с.
13. Бойко С. М. Теоретико-методологічні засади дослідження національної самосвідомості українського народу [Електронний ресурс] / С. М. Бойко. – Режим доступу : http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_45/Vojko.htm
14. Загребельний І. Український націоналізм ХХІ століття: необхідність християнських акцентів [Електронний ресурс] / І. Загребельний. – Режим доступу : <http://dontsov-nic.org.ua/index.php?m=content&d=view&cid=489>
15. Суспільна солідарність в Україні: проблеми і політичні засоби їх вирішення : аналіт. доп. / за ред. О. М. Майбороди. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – 64 с.
16. Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посіб. / В. Я. Малиновський. – Луцьк, 2000. – 558 с.
17. Шайгородський Ю. Міфотворчість в Україні як соціальна технологія [Електронний ресурс] / Ю. Шайгородський. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/ukrpolituk/3/5.pdf>
18. Калинка Г. І. Маніпуляція суспільною свідомістю під час виборчої компанії [Електронний ресурс] / Г. І. Калинка. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvmdu/psykh/2012_8/25.pdf
19. Пономарьов А. П. Українська етнографія [Електронний ресурс] : курс лекцій / А. П. Пономарьов. – Режим доступу : <http://etno.uaweb.org/book2/lecture09.html>
20. Рудакевич О. Національні політичні стереотипи [Електронний ресурс] / О. Рудакевич. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/PSF/2009_11/Rudakevych.pdf
21. Релігійний чинник у процесах націє- та державотворення: досвід сучасної України : монографія. – К. : Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – 272 с.
22. Україна в 2010 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / за заг. ред. А. В. Єрмолаєва. – К. : НІСД, 2010. – 528 с.
23. Релігія – світ – Україна : монографія : в 3 кн. / за наук. ред. А. Колодного, Л. Филипович. Кн. II : Міжконфесійні відносини поліконфесійної України // Українське релігієзнавство : спецвипуск. – 2011. – 1. – 371 с.
24. Князєв В. М. Соціальна технологія та управління політичними процесами в Україні / В. М. Князєв. – К. : НІСД, 1995. – 35 с. – ([Наукові доповіді], вип. 38).
25. Бортніков В. Проблеми становлення національної держави в умовах переходу до демократії [Електронний ресурс] / В. Бортніков, Ю. Пивоваров. – Режим доступу : http://www.social-science.com.ua/публікація/142_Проблеми%20становлення%20національної%20держави%20в%20умовах%20переходу%20до%20демократії
26. Подаєнко Ю. Національна держава в добу глобалізації / Ю. Подаєнко // Наук. зап. Серія “Культурологія”. – 2010. – Вип. 5. – С. 425–434.
27. Липа Ю. Солідаризм раси [Електронний ресурс] / Ю. Липа. – Режим доступу : <http://www.run.org.ua/avtory/lypa-yuriy/solidaryzm-rasy.html>